

kauluhoi.org

E KIPA MAI A E
HELUHELU I NĀ
PUKANA O KĒIA
NŪPEPA.

MA LUNA KA 'IKE
KUPUNA
NA KU'ULEI KAPULE

PE'EPE'E AKUA
NA KAIMANA
KAWAHA

E HO'OUNA MAII!

I LEKA, MO'OLELO,
NUHOU MELE, NANE, A
ME NA 'ANO MEA LIKE
'OLE E ULU AI KA HOI.

KA HUA I KA UMAUMA,
HUA'INA!

kauluhoi@gmail.com

KA ULU HOI

Pehea e 'ike 'ia ai he Hawai'i 'oe?

na Maluhia States

Eia nō kou mea kākau, ke ho'olā'au aku nei iā 'oe e ka mea heluhelu e ho'omaopopo mai i ke ko'iko'i o ka 'ōlelo o ka pae moku o Hawai'i. 'O ke po'o mana'o o luna kekahi nīnau i kūkākūkā a ho'opa'apa'a 'ia ho'i e ka po'e kānaka maoli no nā makahiki he nui wale. E pane ana kēia 'atikala i kēlā nīnau. A ke 'ike nei au, e ho'ākea 'ia ko kāua no'ono'o a ho'onui 'ia ko kāua 'ike no ua nīnau nei. E ho'omaopopo 'ia kākou ma ke 'ano he kanaka maoli ma muli o kā kākou 'ōlelo, 'o ia ka 'Ōlelo Hawai'i. No ka po'e kānaka maoli ka mana e ho'oholo ai i nā mea e 'ike 'ia ai kākou he mau kānaka maoli, no kākou ke kuleana o ka 'ōlelo, 'a'ole no ka malihini. He aha ka hopena o ka lilo 'ana aku o ko kākou kuleana i ka lima o ka malihini?

'Ei'a ka hopena. Ua puka maila kekahi palapala ma ka makahiki 1920 na ka Hawaiian Homes Commission Act. Kākau 'ia ma ua palapala nei, "Native Hawaiian" means any descendant of not less than one-half part of the blood of the races inhabiting the Hawaiian Islands previous to 1778." 'O kēia nō kekahi kumu nui i ho'ohuli 'ia ai ka

no'ono'o o kākou, 'o ia ka ho'oka'awale 'ia 'ana o kākou, ma ka pakeneka koko. 'Ike 'ia, he mana'o haole kēia i ho'okaumaha 'ia ma luna iho o ko kākou po'e kūpuna a mau nō ka hua o ka 'āpono 'ia 'ana o ua palapala nei e ka po'e 'ē! 'Ehia manawa kākou i nīnau 'ia ai, "How much Hawaiian are you," a i 'ole "What percentage Hawaiian are you?" 'Ehia lā? E ho'ōki kākou i ke kāko'o 'ana i kēia 'ano mana'o no ka mea, 'a'ole kākou he mau kānaka maoli ma muli o nei mea he pakeneka koko. 'O kekahi mea i ho'opa'apa'a 'ia, i 'ike 'ia kākou he po'e Hawai'i, 'o ia ka hi'ohi'ona.

E ha'i aku ana au iā 'oe i kekahi mo'olelo poko o ko'u ola i ho'okahi ko kāua mana'o e ka mea heluhelu. I ko'u wā 'ōpio, e ho'ohala manawa ana mākou 'o ko'u mau hoa a ua hele mai kekahi kanaka, he haole, i kama'āina i ko'u hoa Kāmoa. A nīele kēlā ia'u no ko'u lāhui, "He Kāmoa ho'i 'oe?" A pane akula au iā ia me ka maka 'a'ā, "'A'ole! He Hawai'i au!" A 'ōlelo maila kēlā, "A 'ōlelo Hawai'i nō ho'i 'oe?"

I ko'u lohe 'ana i kāna nīnau, 'o ka hilahila nō ia o ko'u na'au, a pane a'ela au, "'A'ole." Ua no'ono'o ihola au, "He mea ko'iko'i anei ka 'ōlelo o ka lāhui Hawai'i?" No ka mea, 'a'ole au 'ike iki i ka 'ōlelo i ia manawa. A i

ka wā a‘u i noho ai ma ‘Amelika, mahu‘i hewa ‘ia au he Mekiko a i ‘ole he ‘Ilikini. Pehea lā au e ‘ike ‘ia ai he Hawai‘i au? ‘A‘ole anei au he Hawai‘i ma muli o ka hi‘ohi‘ona, ka ‘ili, ka lauoho, ka maka, ke alo ho‘i o‘u? Ma muli o ka nui o ka manawa a‘u i ‘ike a i lohe ai i kēia ‘ano mahu‘i hewa ‘ana, ua ‘imi au i kekahi mana‘o a i ‘ole pane i ‘olu‘olu ai ko‘u na‘au.

Ua hala he mau makahiki a loa‘a kekahi pukana nūpepa Hawai‘i ia‘u mai loko mai ‘o *Ke Aloha Aina*, ma ka makahiki 1920, ‘o ia ka makahiki ho‘okahi i puka aku ai kēlā palapala na ka Hawaiian Homes Commision Act. Hō‘ike ‘ia ka mana‘o o kekahi kupuna o ia wā penei:

Ma ka aina e, ina e namu haole. na Hawaii, e manao ia mai ana he paele, aka, ina e olelo oe ma kau olelo makuahine, oia hoi ka olelo Hawaii e maopopo mai i ka poe lohe mua i ka olelo Hawaii, he Hawaii oe, a o ka poe i lohe mua ole i ka olelo Hawaii, e ninau mai ana lakou, Heaha kou lahui? I kou hai ana aku he Hawaii, hauoli loa lakou e hoohala manawa me oe ma na kukai olelo ana, aka, ina aole oe e hoike aku i kou lahui, e manao mai ana lakou he paele, a i ole, he negero a Kilipaki paha.

Kāhāhā! I ‘ike ‘ia ‘oe he Hawai‘i, ma muli o kāu ‘ōlelo. ‘A‘ole au i lohe mua i kekahi Hawai‘i e ‘ōlelo pēlā. Ua ho‘oukiuki kākou kekahi i kekahi no ka pakeneka o ke koko Hawai‘i o kākou. He lalau! ‘A‘ole nānā kēlā kupuna, a he Hawai‘i piha paha ‘o ia, i ke koko Hawai‘i, ka hi‘ohi‘ona, ka ‘ilikou me ka ‘ole, ke ‘ano o ka lauoho a i ‘ole kekahi kumu i lohe ma‘amau ‘ia. E a‘o mai a a‘o aku kākou i ka ‘ōlelo. ‘O ka ‘ōlelo ka mole o ka pane ‘ana i ka nīnau nui o kēia ‘atikala. E make‘e kākou i ka ‘ōlelo makuahine a nā kūpuna. Pēlā lākou i ‘ike ‘ia ai he Hawai‘i a pēlā kā ho‘i kākou e ‘ike ‘ia ai he Hawai‘i.

Ma Luna ka ‘Ike Kupuna; Ma Lalo ka ‘Epekema Haole

na Ku‘ulei Kapule

Aloha ‘oukou a pau e nā hoa heluhelu mai ka lā hiki a ka lā kau. Ua komo kākou Hawai‘i i ka wā ‘epekema haole i kūlike ‘o Hawai‘i me nā loa o kēia wā holomua. E kipa ka hapanui o kākou i ke kauka haole a a‘o ‘ia aku ka ‘ike haole i nā kula like ‘ole. Akā ua pōina iā kākou. Maopopo kēia ‘ike i ko kākou mau kūpuna ma mua loa. Aia ka ‘ike kupuna ma luna o ka ‘epekema haole.

‘O ko kākou mau kūpuna ka po‘e akamai o ka ‘āina. Kilo ‘āina lākou a maopopo ke ‘ano o ia ‘āina. Inā pilikia ka lo‘i kalo, a hele ka lepo a ‘awa‘awa, maopopo iā lākou ‘a‘ole i hō‘olu‘olu ‘ia ‘o Laka. No laila ua lei ka mahi‘ai i ka lei ma ke ‘ano he hō‘ailona no Laka. A ua ‘oki ‘o ia i ka lā‘au hau a lapulapu akula. Ua uhi ‘ia nā lālā hau i ka lepo a kāhea ka mahi‘ai iā Laka. Hele ka hau a popopo. Hia‘ai ‘o Laka a ho‘iho‘i hou ‘o ia i ka momona o ka lepo. Ulu hou ke kalo me ka maika‘i loa. ‘Ike ko kākou mau kūpuna i ka waiwai o ka hau. Ua ‘ike lākou ma mua loa o ka ‘epekema haole. I kēia wā, ua hailona ka po‘e haole i ka hau a ‘akahi lākou a ‘ike i kēia waiwai. Ho‘ōla hou nō ka hau i ka lepo.

‘Elua makahiki aku nei ua hele au i Kalaupapa. Ua hele au i laila me ka hui ‘o Nā Kelamoku no ka ho‘omākaukau ‘ana i kēlā wahi ma mua o ka hiki ‘ana o Hōkūle‘a. Ua waele mākou i ka nāhelehele, ua ‘ohi mākou i ka ‘ōpala, a ua hō‘ike aku mākou i ka po‘e e noho ana ma laila e pili ana i ka Hōkūle‘a. ‘O Miki‘ala Pescaia ka mea nāna i alaka‘i iā mākou. Kama‘āina loa ‘o ia iā

Kalaupapa a nui kāna mau mo'olelo. Ua ha'i aku 'o ia i kekahi mo'olelo no ka mokupuni i kapa 'ia 'o Okala. Hiki ke 'ike 'ia ua moku nei ma ka hulina hikina o Kalaupapa. Wahi a Miki'ala, ua kaua 'o Hi'iaka i kekahi mo'oma ka hulina komohana o ka 'anemoku a ma ka hikina 'o ia i ho'olele ai i ka hi'u o ka mo'o. 'O ia ho'i 'o Okala. I ko'u 'ike 'ana, mahu'i au ua hā'ule kēia mokupuni mai luna iho o ka pali. Like ā like ke kuhi o ka 'epekema haole. Akā na'e, i ka hailona 'ana i ka lepo o ka mokupuni a me ka lepo o nā pali ma nā 'ao'ao 'elua, 'akahi lākou a 'ike pololei nō ka mo'olelo. No ke komohana mai 'o Okala.

'Akahi nō ho'i a 'ike ka po'e haole i nā hōkū li'ili'i i lawe mai i ka wai i ka honua. 'A'ole i no ka honua nei ka wai, akā ua lawe 'ia ma 'ane'i. Maopopo kēia i ko kākou mau kūpuna mai ka wā kōli'uli'u mai. 'A'ole kēia he nūhou. I ke kau aku nei, ua komo au i ka papa a Lilikalā Kame'elehiwa. Ua a'o mai mākou e pili ana i nā akua like 'ole. Wahi āna ua kapa 'ia ka Milky Way 'o Ka Wai Ola a Kāne. Pehea lā lākou i 'ike ai mai ka lani i hiki ai ka wai?

He mau kahuna lapa'au ko kākou mau kūpuna. Loa'a ka 'ike mai nā akua iho. E ho'ōla 'ia nā kānaka a mea 'ole ke 'ano o ka ma'i. 'A'ole au he kahuna lā'au lapa'au akā kama'āina iki au i ka lā'au. Ua komo au i 'elua papa lā'au lapa'au. He haumana au na Keoki Baclayan. A he haumana 'o ia na Levon Ohai no Kaua'i. I ke ao o nā lā'au lapa'au haole, 'a'ole hiki ke ho'ōla 'ia ka mimi kō, ka ma'i 'a'ai, a me ka ma'i pale

'ea pau. Akā, no ka po'e Hawai'i, loa'a kekahi lapa'au no ua mau ma'i nei. 'O ke ko'oko'olau kekahi lā'au e ho'opolapola i ka mimi kō. 'A'ole kāua e hihi. No ka 'i'o ulu ma ka pu'uwaiū, e omo aku ka lā'au noni. Ua hana 'ia ma mua. A no ka ma'i pale 'ea pau, ka ma'i AIDS, wahi a nā kauka haole, nele 'oe i ka witamina D 'ole. Maopopo kēia i ko kākou mau kūpuna akā 'a'ole maopopo ka witamina D iā lākou. I ka wā kahiko, inā loa'a 'oe i ka ma'i pale 'ea pau, e moe kohana 'oe i ka lā. He lua'ole ka 'epekema o nā kūpuna. He ma'i hou ka ma'i pale 'ea pau. Akā na'e, loa'a kekahi lapa'au iā lakou. E ma'a koke lākou i nā ma'i i lawe 'ia mai.

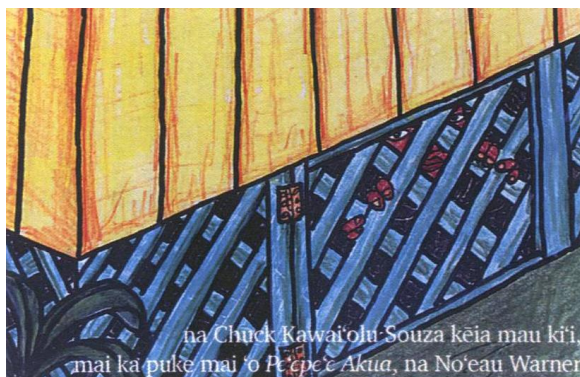
Palena 'ole ke akamai o nā kūpuna, mai poina. E kōkua i ko 'oukou mau kūpuna a ho'olohe pono. E a'o aku nō 'oe i nā mea he nui. I ke a'o 'ana aku o kou kūpuna, e a'o mai 'oe i nā 'ike mai kona mau kūpuna, mai ka po'e mua loa. He kuleana kēia e loa'a ai kēia 'ike a i kekahi lā, he kupuna ana 'oe. A e ka'ana 'oe i kou 'ike me kāu mau mo'opuna, a e hana like lākou.

He Pa'ani Hawai'i: 'Imi a Loa'a ka mea e pe'e mai nei

na Kaimana Kawaha

'Auhea 'oukou e nā keiki 'eu'eu, nā kama ho'i nona nā 'iawe i kanu 'ia iho ma ka lepo hemolele o kēia pae 'āina mai Kumukahi ā i Lehua. Eia nō au, kou wahi mea kākau, ke ho'olaha aku nei i kēia mo'olelo nei e pili ana i ka pā'ani i kama'āina iā kākou a pau, 'o ia nō ho'i 'o Hide-and-Seek. 'Oiai ua kama'āina 'ē ua pā'ani nei iā kākou, e ho'ā'o ana nō au e hō'ike aku i ka ho'ololi 'ana a ko kākou po'e kūpuna i ua pā'ani nei a i kona lilo 'ana i pā'ani Hawai'i. No laila, e ku'u hoa heluhelu, e pā'ani kāua, a 'imi aku nō ho'i i nā mea pe'e, nā 'ano hi'ohi'ona ho'i e kū ai 'o kēia pā'ani ma kona 'ano Hawai'i.

E like me ka‘u i ho‘opuka mua aku ai i luna a‘e nei, he mo‘olelo nō kēia no ka pā‘ani i ho‘ohawai‘i ‘ia, no Hide-and-Seek ho‘i ‘O ka Pe‘epe‘e Akua nō na‘e ka inoa Hawai‘i o ua pā‘ani nei. Ma ka ‘ōlelo haole, kapa ‘ia ka mea e huli ana i ka po‘e pe‘epe‘e ma ka inoa ‘o Seeker. Ma ka pā‘ani Hawai‘i na‘e, kapa ‘ia ‘o ia ma ka inoa ‘o ke Akua. No ke kuhi ‘ana aku paha i ka mea nona ka mana o ka pā‘ani i ho‘ohana ‘ia ai ia hua‘ōlelo. ‘Ike ‘ia nō ka ‘oko‘a o ka haole me ka ‘oko‘a o ka Hawai‘i.

Aia nō ho‘i ka ‘oko‘a i ka pā‘ani ‘ana mai. Ma ka haole nō e helu ‘ia ai nā kekona he ‘umi no ka pe‘epe‘e ‘ana o nā mea pe‘e. A i ka puni ‘ana o ia mau kekona he ‘umi, a laila e huli hele aku nō ka Seeker i ka po‘e e pe‘epe‘e mai ana. Ma ka Hawai‘i nō na‘e e mele ‘ia ai kekahi mele. I ka wā e mele ‘ia ai ke mele, kūlou nō ka mea nāna e huli hele kamali‘i, ‘o ia ho‘i ke Akua, a ku‘iku‘i pū ‘ia aku kona kua e kekahi. I ka wā e ku‘iku‘i ‘ia ana ke kua, mele ‘ia nō ho‘i kēia mele i ‘ō‘ili maila i ko‘u ho‘olohe ‘ana aku i kekahi līpine ma *Ka Leo Hawai‘i*. ‘O Alice Nāmakelua ka mea nāna kēia mele o ka laha ‘ana aku ma luna o ka lekiō.

Nāna nō ho‘i kēia pā‘ani i ka ‘analike mai.

Ku‘iku‘i

Kāmūmumu

Holo i uka

Holo i kai

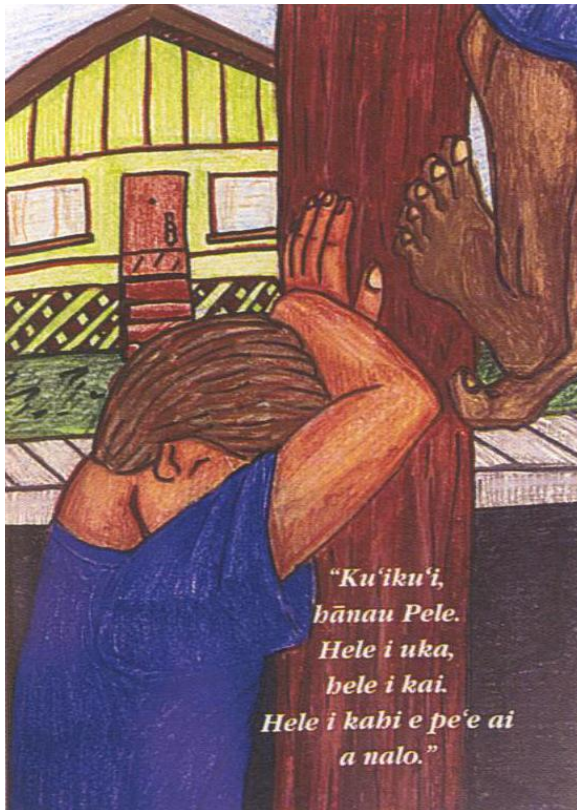
Holo i kou wahi epe‘e ai

A nalo loa

I ka wā e mele ‘ia aku ai nei mele a e ku‘iku‘i ‘ia ai ke kua o ke Akua, ‘o ia nō ka wā e pe‘epe‘e aku ai nā kamali‘i a huna. ‘O ka mea pōhihihi ia‘u, e ku‘u hoa heluhelu, ‘a‘ole i maopopo ka hana e koho ‘ia ai ka mea e lilo ana ‘o ia ke Akua. No laila, inā he ‘ike kou e akāka ai kēia pōhihihi, ke ‘olu‘olu, e ka‘ana mai i kou ‘ike, i akāka le‘a maila kēia pā‘ani iā kākou.

‘O ke mele nō kekahi mea e Hawai‘i mai ai ke ‘ano o ia pā‘ani no ka mea ho‘ohana nui ‘ia ke mele ma nā ‘ano like ‘ole ma ke ao Hawai‘i. Ho‘opuka ‘ia nō ke mele no nā pā‘ani Hawai‘i like ‘ole e la‘a ka Hei a me ka Ho‘olele Lupe, a ia mau mea aku. No laila, me he mea lā, ua komo maila kekahi loina Hawai‘i, ‘o ke mele nō, i loko o kēia pā‘ani i mea e kū ai ‘o ia ma ke ‘ano he pā‘ani Hawai‘i.

Eia kekahi mana‘o e pūailewa mau nei i loko o‘u. Nui nō ka lohe ‘ana aku o ku‘u mau pepeiao i ka po‘e nona ka makemake e make‘e a mālama paha i nā pā‘ani Hawai‘i maoli, nā pā‘ani e ola mau nei ho‘i mai ka wā kahiko mai, ‘o ke kōnane ‘oe, ka nā‘ū ‘oe, ka ulumaika ‘oe, ka pūhenehene, a pēlā aku nō. A i kekahi manawa, ‘a‘ole makemake ‘ia ke komo ‘ana mai o nā pā‘ani haole i loko o ke ao Hawai‘i o nalowale auane‘i kēia po‘e pā‘ani kahiko. Mana‘o ‘ia, ‘o ua mau pā‘ani haole nei, he mea ho‘okolonaio ia, he mea ‘ino nō ho‘i. Eia na‘e, inā nō i ho‘ololi ka po‘e Hawai‘i i ia pā‘ani i mea e ‘ano Hawai‘i ai ua pā‘ani nei, a laila ‘a‘ole anei ia he mea Hawai‘i? I ku‘u wahi mana‘o, e ku‘u mea heluhelu, ma muli o ka ‘ae ‘ana mai a ho‘ohawai‘i ‘ana aku i kēia pā‘ani, pa‘a iho nō ko‘u mana‘o, he pā‘ani Hawai‘i nō ia no ka mea ‘ike ‘ia ko ka po‘e kūpuna ‘a‘apo ‘ana aku i ua pā‘ani haole nei a ho‘ololi a‘ela no ka makemake o lākou. ‘Ike pū ‘ia, aia i ka po‘e kūpuna ka mana e hana ai e like me ko lākou makemake no ka mea ua pa‘a ka mole o lākou e kū ai lākou ma ke ‘ano he Hawai‘i.

E pa'a ho'i ko kākou kahua, ko kākou mole Hawai'i, a 'au aku nō i ke kai loa me ka wiwo 'ole ho'i.

E Lohe 'ia ana ko Kākou Leo Kū'ē? *na Leonani Arakawa-Taum*

‘O Wākea ke kāne a ‘o Ho‘ohōkūkalanī ka wahine. Noho pū lāua a hānau 'ia ‘o Hāloanakalaukapalili, ke kalo mua loa, a me Hāloa, ke kanaka Hawai'i mua loa. Na lāua e mālama kekahi i kekahi. A mai kēia mo'olelo mai, maopopo i ka Hawai'i ke kuleana 'o ka mālama 'ana i ka 'āina: ke kuleana ho'i 'o ka mālama 'ana i ka 'ohana.

I kēlā me kēia lā, hāpai kēlā me kēia 'ahahui haole i nā mana'o no ke kūkulu 'ana i hale hou ma ko kākou 'āina. E kūkulu ana paha lākou i nā hale ā hiki i ka loa'a 'ole 'ana o ka 'āina no ke kūkulu 'ia 'ana. Aia nō ka po'e Hawai'i ke kū nei ma mua o ka luna kānāwai i kū'ē 'ia ai ia hana. Eia na'e, mau nō ke kūkulu 'ia 'ana o nā kūlana kauhale

hou. He aha kā kākou hana no ka ho'okū 'ana i kēia 'ano hana?

He kūpono paha ka ho'ololi 'ana i nā 'ōlelo kū'ē, no ka mea 'a'ole e mālama nei nā luna kānāwai i ko lākou kuleana 'o ka mālama 'āina. Inā e ho'onui a'e ana ka papahana kūkulu i ka pu'u kālā a ke aupuni, e kāpae wale ana lākou i nā mana'o o ka po'e Hawai'i no ka mālama 'āina. I la'ana, ua 'ae nā luna kānāwai i ke kūkulu 'ana i ka TMT no ka mea ua 'ōlelo 'ia he 'oi aku ka waiwai o ka 'ike a me ke kālā e loa'a ana ma mua o ka hewa o kēia kūkulu 'ana. 'A'ole no ke aupuni ke kuleana 'o ka mālama 'ana i nā loina Hawai'i.

Eia kekahi, 'ike pinepine 'ia ka ho'ololi 'ana o ke aupuni i nā kānāwai o Hawai'i nei no ka loa'a 'ana o nā hopena a lākou e makemake ai. Ua ho'ololi 'ia ke kānāwai no nā iwi kupuna i ke kūkulu 'ia 'ana o ke ala kaulewa, i hulikua 'ia ai ka pilikia o ua mau iwi nei. I kēia wā, na ke kia'āina wale nō e ho'oholo i ka hana, a 'a'ole koi 'ia ka 'ae a ka hui mālama iwi. Ma kahi o ka ho'opau 'ana i kēia papahana, ua ho'ololi wale 'ia nā kānāwai.

Ua lilo i ke kia'āina ka mana e 'ae i ka holomua 'ana o kekahi papahana inā pilikia ke kūkulu 'ana a 'a'ohe koi 'ia ka 'ae o ka 'aha mālama iwi ma hope o ka ho'ololi 'ia 'ana o kēia lula. No laila hiki ke kūkulu 'ia i kēia alahao no ka mea ua hemo ka pilikia.

He kūpono ka hāpai 'ana i ko ke aupuni kuleana no ka mālama 'ana i nā loina Hawai'i no ka mea ua kākau 'ia kēia kuleana ma nā kānāwai o ke aupuni. Eia nō na'e, 'a'ole kēia he kū'ē ikaika no ka mea 'a'ole ia e ho'okū ana i ke kūkulu 'ana o nā 'aha haole i mau hale hou. No ka Hawai'i, maopopo iā kākou ka waiwai o ka 'āina a me ka pilina o ka 'āina me nā akua a he kūpono ka mālama 'ana i kēia loina no ka mea na kēia pilina e ho'omana'o iā kākou i ke kuleana no ka mālama 'ana i ka 'ohana 'āina. Akā mai hilina'i i ka mālama 'ia 'ana

o nei kū'ē e ke aupuni no ka mea 'a'ole loa lākou e mālama.

No laila, he aha nō kā kākou hana? E ho'ololi iki paha i ke 'ano o kā kākou 'ōlelo kū'ē. 'O ka pilina o nā mo'olelo ka'ao Hawai'i a me nā mana'o 'epekema, 'a'ole ia he ūlialia. He akamai loa ko kākou mau kūpuna, no laila, inā kapu kekahi wahi a inā kākou e ho'okupu i kekahi akua ma ia wahi kiko'i, he kumu ko laila. Ua kākau 'ia paha nā mo'olelo ka'ao i mea e wehewehe ai i nā mana o ka 'āina. I la'ana, i ka mauna o Poli'ahu, i Maunakea, aia nō ka noe a 'o ke akua nona kēia noe, 'o ia ke kaikaina o Poli'ahu. Mai kēia 'ano mana'o 'ana, 'ike 'ia ke ko'iko'i o ke kapu i kēia wahi o Poli'ahu no ka mea ua pili nā mana o nei akua i ka wai e kahe ana mai kēia mauna mai. Inā kūkulu 'ia ka TMT ma kēia mauna, e ho'ohaumia 'ia kēia wai 'alaneo. No laila, he pono ka huli 'ana i kēia 'ike a me ka maopopo 'ana o ke kumu o kēia me kēia mo'olelo ka'ao. A mai kēia 'ano hana, e loli iki ana ko kākou 'ōlelo kū'ē no ka mea e komo ana nā 'ōlelo hō'ike 'epekema. A laila, 'a'ole hiki ke hō'ole 'ia kēia mau mea kū'i'o.

Pēlā nō ho'i ko kākou 'imi a koi 'ana i nā pono like 'ole o ka Lāhui Kanaka Maoli. He kū'ē ikaika paha ka 'ōlelo 'ana inā loa'a ka 'āina i ka Hawai'i i mea e kanu ai i ka mea kanu, e ulu ana ka nui o ke kālā ma ka 'aha. Inā lohe kekahi 'elele o ke aupuni i ka ho'oulu kālā 'ana, e pi'i a'e ana kona hoihoi i ke kākō'o 'ana i ka Hawai'i.

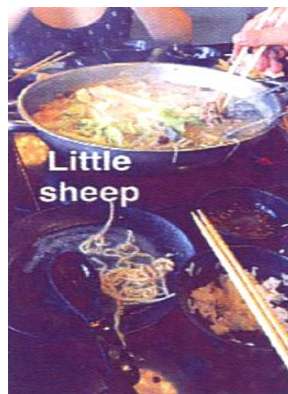
E Hele Mai a 'Ai me Pu'uwai-He

Loilo Mea 'Ai

Na Pu'uwai Kane

Wahi a kekahi 'ōlelo no'eau, "E 'ai i ka mea i loa'a." Akā, e akahēle i nā hale 'aina e 'ohi ai a lawa ka makemake. Nui nā hale 'aina maika'i i Honolulu nei no ka 'ai 'ana ā pōhalakē. E hele ā 'ono ka pu'u i kēia mau mea 'ai.

I kekahi aumoe, lohe 'oe i ka nakulu 'ana o kou 'ōpū. Pōloli nō 'oe. Akā, pa'a ka puka o nā hale 'aina a pau loa i kēia manawa! Mai hopohopo, e hele i Sikdorak. Hāmama ka puka o kēia hale 'aina Kōlea a hiki i ka hola 'elua o ka pilipuka. Aia kēia wahi ma ke ala nui 'o Ke'eaumoku i kahi kokoke i ka hale kū'ai 'o Walmart. Nāu nō 'oe e pūlehu iho i nā 'i'o like 'ole ma ka hao manamana i waena o ke pākaukau. Hiki ke koho i ka pipi, ka moa, ka 'ōpū pua'a, a i 'ole ke elele o ka pipi. Lawelawe 'ia nā pūpū Kōlea ma ka 'ao'ao e la'a ke kimchī, ka lau 'ai, a pēlā aku nō. 'O ka'u mea punahele o kēia hale 'aina, a'e 'ia ka lawe 'ana mai i kōu mau 'alekohola i 'ono ai. No laila, e lawe mai i kou pōloli a me kōu mau pahu hau li'ili'i me ka pia a 'ai ā mā'ona ma Sikdorak.

'I'ini ko'u na'au i ka 'ai kupa i ko'u mau mā'oi. Inā pa'apū kou ihu, e hele i ka hale 'aina 'o Little Sheep no ka 'ai 'ana i nā 'ai e ho'ōla ana i kou kino. Nāu nō e kuke i nā 'āpana lahilahi o nā 'i'o like 'ole i kekahi kupa me nā lau 'ai.

Paila 'ia nā mea 'ai a pau i kēia kupa ā mākaukau no ka 'ai 'ana. 'O ka'u mea punahele ka ho'olako 'ana i nā kai like 'ole. Hiki ke ho'ohui i kōu kai pono'i no ke kūpena 'ana i nā mea 'ai e kuke ai. E 'ai me ka laiki a lawa pono. Le'ale'a kēia 'ano 'ai a he 'ono 'i'o nō.

Ke make 'ai 'oe a makemake 'oe i ka i'a maka, a laila, e hele i Kats Sushi ma ka huina o ke ala nui 'o King a me Alapa'i. Li'ili'i a pili koke kēia hale 'aina. No laila, e kelepona 'oe ma mua o kou hele 'ana aku a e ho'opa'a i pākaukau nou. Ho'okahi wale nō loea i'a e ho'omākaukau ana i ka *nigiri* a me ka *handrolls*. 'Ono nō ka i'a momona e

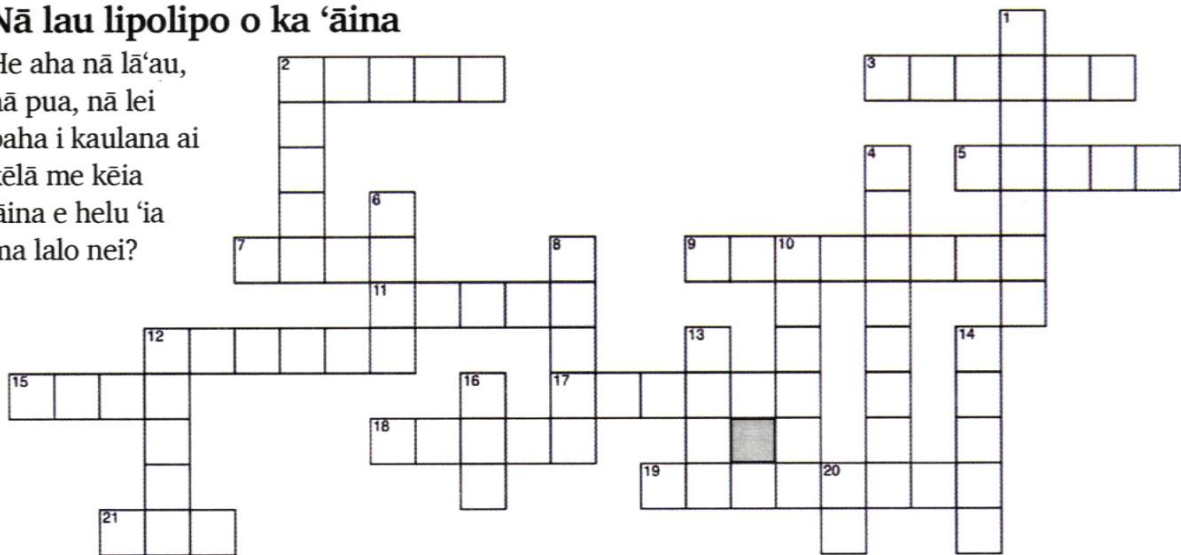
la‘a ka *sake*, ka ‘ahi, a me ka *hamachi*. Makemake au e kūpena i ka i‘a i ke koiū a me ka *wasabi*. Lawelawe ‘ia ke kī wela no ka inu ‘ana, akā, inā makemake ‘oe i ka pia,

‘ae ‘ia ka lawe ‘ana aku i kāu mau mea inu pono‘ī.

Eia ka‘u kāhea ‘ai. Pau ka puni ‘ai. Pau ka ‘ōpū hao. Pau ke kualana o ka ‘ōpū. E hele i ia mau hale ‘aina a ‘ai ā mā‘ona. E ‘ai ā hewa ka waha. E komo mai ka pōhalakē. ‘Akahi nō a ola ka pōloli!

Nā lau lipolipo o ka ‘āina

He aha nā lā‘au,
nā pua, nā lei
paha i kaulana ai
kēlā me kēia
‘āina e helu ‘ia
ma lalo nei?

Kū

- 1. Makawao
- 2. Kalauonaona
- 4. Polihale
- 6. Kea‘au
- 8. Pana‘ewa
- 10. Nu‘uanu
- 12. Lanikāula
- 13. Naue
- 14. Mokaulele
- 16. Kaunalewa
- 20. Halālī‘i

Hina

- 2. Kawehewehe
- 3. Kīlauea
- 5. Lulu‘upali
- 7. Kekele
- 9. Maunahina
- 11. Lihau
- 12. Pu‘ukapele
- 15. Lele
- 17. Makana
- 18. Ko‘iahi
- 19. Kewa
- 21. Pōka‘ī

NA PO‘E HO‘OPUKA NŪPEPA

Maluhia States   Pu‘uwai Kane
Ku‘ulei Kapule   Kaimana Kawaha
Leonani Arakawa-Taum

LUNA HO‘OPONOPONO

Kahikina de Silva